

SEFERDE YATSI NAMAZININ SABAH NAMAZIYLA BİRLEŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Özet:

Çok hızlı yaşanan gelişmelere şahit olduğumuz gündelik hayat Müslümanların karşısına her gün yeni problemler çıkarmaktadır. İslam bilginleri bu problemleri çözmek için yoğun çaba harcamaktadır. Bu çaba Müslümanların çağ ile birlikte yürüyüşlerini devam ettirmeleri açısından son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda seferilik olarak adlandırılan yolculuklar da cevap bekleyen pek çok yeni soruyu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan bir tanesi de sabah namazının edasında karşılaşılan zorluklardır. Bu makale bu meseleyi incelemektedir.

Anahtar kelimeler:

Sabah namazı, yatsı namazı, cem', yolculuk, eda etmek

COMBINATION OF THE NIGHT PRAYER WITH MORNING PRAYER DURING THE TRAVEL

Abstract:

Muslims encounter with new difficulties in their daily life while we are experiencing very rapid developments witnessed in daily life. Islamic scholars are striving too much efforts to solve these problems. This effort is extremely important for the Muslims from the point overcoming the problems of the age they living in it. In this context, journey (named as as-safar in Islam) has brought many new questions those are waiting for solving. Some of these difficulties are encountered in the carry out of the facr prayer. This article is reviewing this matter.

Key words:

Facr prayer, night prayer, bring together, travel, to perform

Giriş:

Yolculuk insanın tarihi kadar eskidir. İnsan sürekli şekilde çeşitli gerekçelerle bulunduğu bölgeden başka yerlere intikal etmiştir. Bu, bazen ticari bir gayeyle, bazen savaşlar nedeniyle, bazen de son bir asırdır yoğun yaşanan şekliyle turizm amacıyla yapılmıştır.

Bu olgu yanında Kur'an'a baktığımızda seferle ilgili olarak bazı hükümleri zikrettiğini ve ibret alınması amacıyla yolculuk yapılmasını tavsiye ettiğini görmekteyiz. Söz konusu ayetlerde insanın yaratıcısının büyüklüğünü anlaması, sürdürdüğü yaşamdan ibret alması ve hikmet boyutuna geçebilmesi için gezmesi tavsiye edilir.¹ Bu ayetler bütününe baktığımızda a) Cihad yani Allah yolunda savaş ve Hak dini insanlara tebliğ edip ulaştırma, b) Hicret (Göç), c) Ticaret, d) İlim tahsili (Eğitim), e) Turizm gibi gayelerle yapılacak yolculuklardan bahsedildiğini ve bu yolculukların hem gayelerine, hem de bu gayelere göre oluşacak şartlarına uygun fillerle ifade edildiğini görürüz.²

Bunun yanında İslam tarihinin özellikle ilk asrının bir yolculuklar tarihi olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber, İslam'ı Mekke'de tebliğ etmeye başlamasının ardından pek çok sıkıntı ve eziyete maruz kalmış, ashabından iki grup Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmış, daha sonra da kendisi ve arkadaşları Medine'ye hicret etmek durumunda kalmışlardı. Hz. Peygamber'in öncesi ve sonrasındaki yaşamına baktığımızda ise hayatının önemli bir bölümünü ticaret kervanlarıyla yolculuklarda geçirdiğini, Medine'ye hicret etmesinin ardından da pek çok gazveye (cihada) katıldığını, Mekke'ye de hac ve umre için geldiğini görmekteyiz. Tüm bunların yanında, Medine'ye yerleşmesinin ardından kendisini görmek üzere çeşitli beldelerden Müslümanların akın akın Medine'ye gelmeleri ve bölgenin bir ticaret yöresi olması nedeniyle seyahat Allah Rasûlü'nün döneminde sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu arada gerek seriye ve gerekse ordu olarak civar beldelere sefere çıkan savaş unsurlarını da zikretmemiz gerekir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise Allah Rasûlünün sözlerini ve eylemlerini tespit etmek ve bunları sonraki kuşaklara aktarmak amacıyla *rihle* adı verilen yolculuklar yapılmış ve bu yolculukları teşvik eden rivayetler ile yaşanan bir takım sıkıntılar bu eserlerde bir araya getirilmiştir. Nitekim Hatîb Bağdâdî'nin bu konuyla ilgili kaleme almış olduğu *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs* eseri meşhurdur.

Yolculuk İslam hukuku açısından bütün ayrıntılarıyla belli bir zemine oturtulmayı gerektirdiği için hayatın bütün alanlarına yönelik söyleyecek sözü olan İslam hukuku hac ve umreyi de kuşatacak şekilde yolculuklarla ilgili hükümlerin neler olacağı hususunu çok geniş bir şekilde ele almıştır. Hatta bu hususu o kadar detaylı ele almıştır ki, seyahat esnasında karşılaşılabilecek bütün meseleleri dikkate almış ve her bir problemin cevabını vermeye çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında İslam hukukçuları her türlü övgüyü hak etmektedir.

1-Hayatın ürettiği sorunlar:

Önceki asırlarda sosyal hayatın yeknasaklığı ve yaşam şeklinin neredeyse sabitliği nedeniyle karşılaşılan problemler sınırlıydı. Bu nedenle hicri beşinci asırda yazılan bir fıkıh kitabının hicri onuncu asırda ve sonrasında karşılaşılan problemlere büyük oranda cevap verebildiğini söylemek gerçeğin tespiti olacaktır. Zira müslümanların gerek ibâdât ve gerekse muâmelât alanında karşılaşmış olduğu sorunlar asırlar geçmesine rağmen fazla bir

¹ Ali Akpınar'ın *Kur'an Aydınlığında Seyahat* (Ankara-1998) adlı bir çalışması bulunmaktadır.

² Bkz. Bedreddin Çetiner, *Kur'an'da Sefer*, (Seferilik ve Hükümleri, İst.-1997 içinde), s. . 44-5.

değişikliğe uğramamıştır. Bu bir anlamda fikhın her dönemin müslümanına büyük oranda yettiği anlamına da gelmektedir. Fakihlerin karşılaşılan sorunlara verdikleri cevaplar zaten ihtiyacı hemen hemen tamamıyla karşılamaktaydı.

Son yüzyıllık süreci göz önüne getirdiğimizde ise, önceki asırlardaki bilginlerin zihin dünyalarında tasavvur dahi edemeyecekleri keşifler ve gelişmelerle birlikte müslümanların gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunların hem çok fazlaştığını hem de çok fazla çeşitlendiğini görmekteyiz. Bu durum ise müslümanları çağla birlikte yürütme endişesini taşıyan ve onların gündelik sorunlarına cevap üretme durumunda olanlara büyük sorumluluk yüklemektedir. Ülkemizde gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'mız ve gerekse bireysel olarak müminlerin sorunlarına çözüm üretme gayretinde olan akademisyenlerimizin bu alanda büyük bir çaba içerisinde olduğunu ve son derece başarılı hizmetler verdiğini dile getirmek durumundayız. Özellikle Din İşleri Yüksek Kurulu'nun takdirle anılması gerektiğini belirtmek gerekir.

Malum olduğu üzere sefer "hemen her mükellefi yakından ilgilendiren bir meseledir. Seferî olmayı gerektiren uzak mahallere hiç yolculuk yapmayan yok gibidir. Bu meselenin ehemmiyeti, günümüzde daha da artmıştır. Zira yolculuk vasıtalarının değişmesi neticesi, uzak mesafeler kısa zaman zarfında kat' edilmekte; üç günlük yere, üç beş saat gibi az bir müddet içinde ulaşılmaktadır. Yolculuk vasıtalarının değişmiş olmasının, sefer hükümlerini etkileyip etkilemeyeceği"³ vb. pek çok konu insan zihinlerinde cevap bekleyen sorular olarak dolaşmakta ve bunlarla ilgili olarak çeşitli fetvalar verilmektedir. Bizim bu makalede ele alacağımız husus ise, günümüz müslümanlarının seferde karşılaştıkları bir sorunla ilgili olacaktır.

Bahse konu olacak mevzu, seferde sabah namazının edası hususunda olacaktır. Malum olduğu üzere sabah namazı -akşam namazı gibi- eda vakti dar olan bir ibadettir. Bunun yanında, ülkemizde şehirlerarası yolculuk yapan firmalar gittikleri son şehre sabah varmayı hedeflediklerinden dolayı sabah namazının olduğu vakit genelde molanın verilmediği bir zaman dilimine rastlamaktadır. Örneğin doğudan gelen ve İstanbul yönüne giden araçlarda sabah namazı büyük çoğunlukla otobanda seyredildiği ana rastlamaktadır. Bu da şoförlerin namaz için duramayacaklarını söylemeleri için bir bahane oluşturmaktadır. Otobanda dinlenme tesislerinin azlığı da onlar için bir bahane oluşturmaktadır. Ayrıca çok seyahat edenlerin bildiği üzere artık ibadet için beş on dakikalık mola verilmesi yolcular tarafından anlayışla karşılanacak bir mazeret olmaktan çıkmıştır. Bir an önce gittikleri yere varmak isteyen yolcular, zamanlarının her ne isim altında olursa olsun alınmasına rıza göstermemektedir. Özellikle Ege tarafına yolculuk edenler bu sıkıntıyı fazlasıyla yaşamaktadırlar. Firmalar da müşteri kaybetmemek vb. nedenlerden dolayı şoförlerle tartışmanıza rağmen namaz için durmaya yanaşmamaktadırlar. Yolculukları sırasında namaz için kısa süreli mola isteyenlerin şoförlerin verdiği fetvalara ve araba içinde oturarak namazı

---

³ Ekrem Doğanay, *Müsâfir'in Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, Ankara-Tsz., s. 3.

eda etme yönündeki tavsiyeleriyle karşılaşmayanımız sanırım yoktur. Bu olgu ülkemizdeki dinî hoşgörü boyutunun nereye doğru evrildiğini göstermesi açısından önemlidir ve ayrı bir çalışmayı hak etmektedir. Karadeniz bölgesine ve doğuya seyahat eden firmaların ise bu husustaki hassasiyeti ve yolcuların namazlarını eda etmeleri yönündeki taleplerine anlayışla yaklaşmaları devam etmekle birlikte sabah namazının yolculukta eda edilmesinin büyük bir sorun olduğu artık hepimizin kabul ettiği bir gerçektir.

2-Namazların cem'i:

Sefer, hukuksal açıdan kendine has özellikler arz etmektedir. Dört rekatlı namazların iki rekate kılınabilmesine imkan tanınması, mestler üzerine mesh etme müddetinin artması, cuma namazının farziyetinin, bayram namazının mükellefiyetinin düşmesi ile ramazan ayında yapılan yolculuk esnasında orucun tehir edilmesine ruhsat verilmesi gibi hususlar bu bağlamda zikredilebilir. Bunlar hem seferin başlı başına bir meşakkat olduğunu göstermekte hem de bu meşakkat ile birlikte bir kolaylık sağlandığını ortaya koymaktadır. Nitekim ayette tehir ruhsatına ve gerekçesine vurgu yapılarak şöyle buyrulmuştur: “Ramazan ayı, ki onda Kuran, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun; hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. Bu kolaylıkları, sayıyı tamamlamanız ve size yol gösterdiğine karşılık O'nu ululamanız için meşru kılmıştır; ola ki şükredersiniz.”⁴

Mezheplerin namazların seferde cem' edilmesi meselesine nasıl yaklaştıklarına gelince; Hanefî mezhebi namazların birleştirilmesini sadece Arafat (öğle ile ikindi) ve Müzdelife'ye (akşam ile yatsı) dolayısıyla hacca hasretmektedir. Bunun dışında öğleyle ikindinin, akşamla yatsının sûrî tarzda cem edilebileceğini benimsemektedir.⁵ Hanefiler bu yaklaşımı benimserken cem' konusundaki hadislerin âhâd olduğunu, namaz vakitlerinin ise mütevatiren sabit olduğunu, mütevatirin ahâd ile tahsis edilemeyeceğini söylerler. Cem' konusundaki hadislerin mütevatir olan namaz vakitlerine yönelik hadislerle çelişmesini önlemek için de bunları sûrî cem'e yorarlar, tevil ederler. Hanefilerin bu kabulüne rağmen diğer üç mezhep teferruat kısmında bir takım farklılıklar söz konusu olsa da namazların cem'ine cevaz verirler.⁶

Görüldüğü üzere, namazların birleştirilmesi konusu çelişkili rivayetleri barındırması nedeniyle furûât kısmı da dahil olmak üzere farklı ictehadların dile getirildiği bir konudur. Ancak rivayetler manzumesi bizlere seferde namazın Hz. Peygamber'in hayatında uygulama olarak yer aldığını ispat edecek kadar kuvvetlidir. Bu rivayetler Hz. Peygamber ve sahabilerinin seferdeyken öğleyle ikindiye, akşamla yatsıyı cem' ettiklerini ortaya koymaktadır. Bunun yanında, gerek ülkemizde ve gerekse İslam dünyasında gözlemediğimiz kadarıyla, Hanefî mezhebinin kabulüne, günümüz dünyasında hayata

⁴ Bakara 185.

⁵ Rivayetler için bkz. M. Hayri Kırbasoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Ankara-1997, s. 57-69.

⁶ Bkz. Abdülaziz Bayındır, *Seferilik ve Namazların Birleştirilmesi*, (Seferilik ve Hükümleri, İst.-1997 içinde), s. 361-384.

geçirilebilmesinin zorluğu yanında namazların gerçekten cem edilebileceğini belirten naslar nedeniyle uygulama imkanı kalmamıştır. Nitekim M. Hayri Kırbasoğlu *Namazların Birleştirilmesi* adlı çalışmasında 300'den fazla hadisi bir araya getirerek cem'in gerçek cem' olduğunu ortaya koymuştur.⁷

3-Hz. Peygamber'in namazları cem' etmesinin ardındaki hikmet:

Hz. Peygamber'in namazları seferde cem' etmesinin ardındaki hikmeti ve maslahatı yakalamaya çalıştığımızda zorluk ve meşakkat gerekçesinin ön planda olduğunu görmekteyiz. Gerçi meşakkat olmadan da hadarda namazın cem' edilebileceğine dair rivayetler cem'e açık kapı bırakmakla birlikte seferde meşakkatin son derece ön planda olduğunu görmekteyiz.⁸ Örneğin Tebuk seferiyle ilgili rivayette Muaz b. Cebel şöyle anlatmaktadır:

“Tebuk senesi Rasûlullah ile beraber yola çıktık. Rasûlullah öğle ile ikinci ve akşam ile yatsı namazlarını cemediyordu. Bir gün namazı tehir etti, sonra dışarı çıktı ve öğle ile ikindiye cemederek kıldırdı, sonra girdi. Daha sonra tekrar çıktı ve akşam ile yatsıyı cemederek kıldırdı.”⁹

Görüldüğü üzere Tebuk gazvesi seferinde Hz. Peygamber seferin meşakkatı nedeniyle namazları cem' ediyordu. Nitekim hadisin bir başka varyantında Muâz b. Cebel Hz. Peygamber'in bu seferde namazları cem' ettiğini söyleyince ondan hadisi rivayet eden

---

⁷ Bu gerçekliğe rağmen ülkemizde yazılan ilmihallerin bir kısmında cem' meselesinde net bir görüş ortaya konmamakta, o da olur bu da olur gibi bir tavır sergilenerek okuyucu sade ve net bir dille aydınlatılmamaktadır. Örneğin konuyla ilgili bir çalışmada şöyle söylenmektedir: “Bu işte ihtiyata uymak en iyisi olur. İhtiyat da Hanefîlerin görüşüdür. Çünkü cem'i suride namaz, vaktinden tehir edilmemektedir. Cem' etmenin de bir çok kolaylıklar getirdiği gerçektir. Bilhassa bu zamanda saatıyla kalkan vasıtalar insanı cem' etmeğe mecbur bırakmaktadır. Gerçi vasıtanın içerisinde de kılma imkanı vardır ama, uyumak suretiyle vaktin geçirilmesi tehlikesi de yok değildir. Bu bakımdan vasıtaya binmeden evvel namazları kılıp sonra vasıtaya binmek bu tehlikeyi yok etmek demektir. Binaenaleyh hiç olmazsa Cumhur'u takliden cevaz verilse hatâ edilmiş olmaz kanaatindeyim. Zaten Cumhur'un delillerinde her hangi bir zafiyet de söz konusu değildir.” Ahmet Aydın, *İslâm'da Sefer ve Seferiliğe Ait Hükümler*, ist.-1985, s. 180.

Benzer yaklaşımı Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde görmekteyiz: “Namazların cem'i hususunda Hanefî âlimlerin telakkisi ihtiyat açısından ve istismarın önlenmesi bakımından önem taşıırken diğer üç sünî mezhep fakihlerinin görüşleri, Hz. Peygamber'in uygulamalarına ve kolaylık dini olan İslam'ın genel prensiplerine daha uygun görünmektedir.” Halit Ünal, *Cem'*, DİA, VII/278. Diyanet Vakfı'nın İlmihal'inde ise mesele beklendiği gibi net bir şekilde ortaya konulmaktadır: “Olağan ve normal durumlar için beş vakit namazın vakitlerine titizlikle uyulması kuraldır. Ancak bazı özel durumlarda, ihtiyaç ve zaruret sahiplerine de cem' ruhsatı tanınmış olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Cem', bir ruhsat ve kolaylaştırmadır; gerektiğinde bu ruhsattan istifade edilmelidir. Sünî fıkıh mezheplerine göre kural, her namazın kendi özel vaktinde kılınmasıdır. Ancak geçerli bir mazeretin olması durumunda cem' yapılabilir. Namaz dinin direği kabul edildiği için, hiçbir mazeret nedeniyle terkine izin verilmemiş, fakat kılınabilmesi için bir takım kolaylıklar getirilmiştir. Bu bakımdan olağan dışı durumlarda, alışkanlık haline getirilmemek kaydıyla ve belirli şartlarla cem' yapılabilir. Namazı vaktinde kılınmalarında bir sıkıntı ve güçlük söz konusu olan kişilerin, kendi durumlarını yukarıdaki bilgi ve ruhsatlar çerçevesinde değerlendirerek netice itibarıyla Allah'a karşı şahsî sorumluluğunu ilgilendiren bu konuda kendilerinin karar vermesi en uygun yoldur. Ayrıca bilinmelidir ki, cem'-i takdîm veya cem'-i te'hîr yapmak, namazın amacının gerçekleşmesi bakımından, namazın kazâyâ kalmasından daha uygun bir çözüm olarak görülmektedir.” Yunus Apaydın, *Namaz*, (Heyet, *İlmihal*, İst.-1998 içinde), I/332-3.

⁸ Biz bu makalede sebepsiz olarak veya yağmur, düşmanın fırsat vermemesi, hastalık, ihtiyaç vb. gerekçelerle hadarda namazı cem' etmeyi ele almayacağız.

⁹ *Muvatta*, Kasru's-Salât fi's-Sefer (9), babu'l-cem' beyne's-salâteyn fi'l-hadar ve's-sefer (1), Rakam: 2.

Ebu't-Tufeyl ona sorar: “Rasûlullah bunu niçin yaptı?” Muâz şöyle cevap verir: “Ümmetine zorluk olmamasını dilemiştir.”¹⁰

Aynı gerekçeyi Hz. Peygamber’in bir başka seferinde görmekteyiz. Abdullah b. Amr b. el-Âs ile Câbir b. Abdillâh Hz. Peygamber’in Benû Mustalik gazvesinde iki namazı cem’ ettiğini söylerler.¹¹

Konumuz çerçevesinde zikredilebilecek bir başka hadis de İbn Ömer’den nakledilen hadistir. İbn Ömer bu hadiste namazın seferde cem’ edilme gerekçesini yolculuğun acele etmeyi gerektirmesine bağlamaktadır. Buna göre, acele edilecek bir durum olduğunda namazı seferde cem’ etmek mümkün olmaktadır: Nâfi’ anlatıyor: İbn Ömer ile birlikte Mekke’den yola çıktık. Beraberinde Hafs b. Âsım b. Ömer ve Musâhık b. Amr b. Hidâş vardı. O sırada güneş battı ve o ikisinden birisi “Namaz” diye seslendi, o ise buna ses çıkarmadı. Sonra diğeri “Namaz” diye seslendi. Ona da ses çıkarmadı. Ben de ona “Namaz” diye seslenince şu cevabı verdi: “Ben Rasûlullah’ı gördüm. Yolculuğa çıktığında acelesi varsa bu iki namazı cem’ ederdi. Ben de ikisini (akşam ve yatsıyı) cem’ etmek istiyorum.” Birkaç mil yol aldık, sonra (hayvanından indi) ve namazı kıldırdı.¹²

Bir başka rivayette daha yolculukta acele etmek namazı cem’ etme gerekçesi olarak zikredilmektedir. İbn Abbas’tan gelen rivayet şu şekildedir: “Rasûlullah yolculuğa çıkar da süratle yol alırsa, güneş zeval vaktine erişmeden yola çıkmışsa ikindinin ilk vakti girinceye kadar öğleyi tehir eder, sonra (hayvanından) iner ve iki namazı cem’ ederek kıldırdı. (Keza) akşam namazını da şafakın kaybolduğu belli olasıya kadar tehir eder, sonra iner ve akşam ile yatsı namazlarını cem’ ederek kıldırdı.”¹³

Yeterli sayılabilecek bu örneklerde de görüldüğü üzere, Hz. Peygamber seferin bizzat kendisinin meşakkat olmasından ve bir an önce yol almak istemesinden dolayı namazlarını cem’ ediyordu.

Cem’le ilgili rivayetlerde dikkatimizi çeken bir husus da yolculuğun durumuna göre takdim tehir yapılabileceğidir. Dolayısıyla yolcu seferin durumunu göz önünde bulundurarak isterse öğleyle ikindiye öğle veya ikindi vaktinde, akşamla yatsıyı da akşam veya yatsı vaktinde kılabilir. Nitekim bu hususu şu rivayette açıkça görmekteyiz:

Kureyb naklediyor: İbn Abbas dedi ki: “Size Rasûlullah’ın seferdeki namazından bahsedeyim mi?” Biz de “Elbette” dedik. Şunu anlattı: “Konak yerinde iken güneş batıya kayar (öğlen vakti girer) ise binmeden öğle ile ikindiye birleştirirdi. Konak yerinde iken güneş batıya kaymamışsa ikindiye kadar yürür, iner, öğle ile ikindiye birleştirirdi. Konak

¹⁰ Tayâlisî, *Musned*, I/77, Rakam: 569.

¹¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II/179, III/348.

¹² Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II/77. Nitekim bir başka rivayette İbn Ömer’in acele etmesinin gerekçesi olarak hanımı Safiyye’nin durumunun ağır olduğu haberini alması gösterilmektedir. Bkz. *Ebû Davud*, Salât (2), bâbu’l-cem’ beyne’s-salâteyn (5), Rakam: 1207. Ayrıca bkz. *Nesâî*, Mevâkîf (6), elvaktu’llezî yecmeu fihî’l-mukîm (44), Rakam: 594.

¹³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I/494-5, Rakam: 906. İbn Abbas bir rivayette de şöyle demektedir: “Yol almakta iken bir konak yerine yaklaşırsanız, bir konak yerine yaklaşmaya kadar yola devam edin. (Konakladığımızda) iki namazı cem’ edersiniz. Eğer konakladıysanız, aceleniz de varsa, iki namazı cem’ edin sonra yola devam edin.” *Beyhakî*, III/164, Rakam: 5534.

yerinde iken güneş batarsa akşam ile yatsıyı birleştirirdi. Güneş batmamışsa biner, yatsı oluncaya kadar yürür ve iner ikisini birleştirirdi.”¹⁴

Bu rivayetlerde ve zikretmediğimiz diğerlerinde dikkatimizi çeken husus cem’ edilen namazların öğleyle ikindi, akşamla yatsı olduğudur. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber hem sefer meşakkati hem de yol almak amacıyla söz konusu dört vakit namazı iki vakitte kılıyordu. Zaten rivayetlerde de açıkça görülmektedir ki, olabildiğince yol almak isteyen Hz. Peygamber akşam namazını yatsıya ertelemiştir.

4-Sabah namazının cem’ edilmemesinin hikmeti:

Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla yolculuğa müsait olan zaman diliminde olabildiğince yol alınmaya, bu arada zaman kazanılmaya çalışılmış ve sefer meşakkati azaltılmaya gayret edilmiştir. Bu nedenle de Hz. Peygamber’in sabah dışındaki namazları ikişerli gruplar halinde cem’ ettiği görülmektedir. Sabah namazının vakti ise yolculuk yapılmayan ve dinlenen vakittir. Dolayısıyla sabah namazının hem diğer vakitlerle arasındaki zaman dilimin uzak olması hem de cem’ etmek için zorlayıcı bir neden olmaması cem’ dışında tutulduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber’in cem’ ile ilgili uygulamasının tevkîfi olduğu söz konusu edilebilir. Ancak korku, yağmur vb. gerekçelerle namazın cem’ edilmesine bakılacak olursa bunda insanın durumunu gözetken bir boyut olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca öğleyle ikindinin, akşamla yatsının cem’ edilmesi de mantıksal olarak izah edilebilir bir durum arz etmektedir. Nitekim seferde orucun tutulmamasına ruhsat verilmesi, mesh müddetinin uzatılması gibi durumlar insanın durumunun çeşitli açılardan göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir ki bu da hikmet ve maslahat boyutunu oluşturmaktadır. Diğer ibadetlerde de bu yönü tespit etmek çok kolaydır.

5-Yatsı namazının sabah namazıyla birleştirilmesi:

Sünnetteki uygulaması itibarıyla sabah namazı herhangi bir namazla birleştirilmemekte, vaktinde kılınmaktadır. Günümüzde ise sabah namazının yolculuk sırasında edasında karşılaşılan zorluktan dolayı yatsı namazıyla birlikte kılınmasında bir beis olmadığı söylenebilir. Ayrıca Hz. Peygamber döneminin aksine günümüzde özel otolarla ve otobüslerle geceleyin ve sabah namazı vaktinde de yolculuğa devam edildiği göz önünde bulundurulurken bu yaklaşımımız güçlendirilebilir. Sonuç itibarıyla sabah namazının Hz. Peygamber tarafından cem’ edilmemiş olması ne yatsıyla ne de öğleyle birlikte kılınmasının yolculuk açısından uygun bir durum arz etmemesinden kaynaklanmaktaydı.

Bilindiği üzere, İslam hukukçularının genel kabulüne göre ibâdât kıyasa konu olmaz. Bu nedenle bizim burada öne sürdüğümüz husus, taabbudî hükümlerin değişebileceği yaklaşımını sergileyen görüş içinde mütalaa edilebilecek bir durum arz etse de¹⁵ bizim

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I/367-8.

¹⁵ Taabbudî hükümlerin değişmezliğini ispat etmek için yapılan bir çalışma olarak bkz. Abdullah Kahraman, *İslam’da İbadetlerin Değişmezliği*, İst.-2002. Hudûdda kıyas meselesinin tartışması için bkz. Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, İst.-2008, s. 83-9.

yaklaşımımızın bazı açılardan farklılık arz ettiğini düşünmekteyiz. Örneğin, haccın ve Arafat'taki vakfenin zamanının değiştirilmesini öne sürenler izdihamı ve insanların ölmesini gerekçe olarak öne sürmektedirler. Oysa hepimiz çok iyi bilmekteyiz ki, buradaki temel sorun öncelikli olarak Suud-i Arabistan devletinin bu ibadeti güzel organize edememesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında hacca gidenlerin ibadetlerin nasıl ifa edilmesi ve nelere dikkat edilmesi gerektiği noktasında ciddi bir eğitimden geçirildiğini söylemek zordur. Dolayısıyla kargaşa ve izdiham hem Suud devletinden hem de hacılardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hacda söz konusu olan sıkıntıları gidermek her halukârda mümkün olup müslümanların beceriksizliğinin acısını hacc ibadetinin zamanıyla oynamaktan çıkarmak kanaatimizce uygun bir yaklaşım değildir. Kurban ibadetinin sadaka vermeye dönüştürülmesi vb. bazı konulara getirilen yeni yaklaşımlar da kanaatimizce aynı bakış içerisinde mütalaa edilmek suretiyle aynîliği devam ettirilmesi gereken ibadetlerdir.

Bizim burada dile getirdiğimiz hususun bu çerçeveye dahil edilmemesi gerektiği hususuna gelince, bizim yaptığımız, çaresizlik içinde kalan musallîye namaz kılması için vakit açmaktır. Zira var olan şartlar içerisinde namazı kılması mümkün olmayabilmektedir.

Biz bu yaklaşımımızı dile getirirken şu soruların da peşisıra geleceğinin farkındayız: a) Sabah namazını yatsıyla birleştirmek mümkün olabilecekse, öğlen vaktine kadar geçecek süre seferde sabah namazının vakti olarak değerlendirilerek öğlenden önce herhangi bir zaman aralığında kılınmaz mı? b) Sabah namazı kendisinden önceki yatsı namazıyla cem edilebiliyorsa cem'-i te'hîr olarak takip eden öğleyle birlikte kılınmaz mı? Soruları çoğaltmak elbette mümkündür ve bütün bu hususlar etraflı bir şekilde ele alınmak için bir makaleden çok daha geniş bir çalışmayı gerektirmektedir.

Sonuç olarak, sünnette var olduğu haliyle yolculukta ve zorluk anlarında namazların sırası bozulmadan cem' edilerek birleştirilmesine cevaz verilmiş olması namaz vakitlerinin azaltılması veya değiştirilmesi anlamına gelmediği açıktır. Zira söz konusu olan ârizî durum ortadan kalktığında namazlar yine beş vakit olarak kılınacaktır. Sabah namazının yatsı ile birleştirilmesi de aynı şekilde mütalaa edilebilir.

KAYNAKÇA

Ahmet Aydın, *İslâm'da Sefer ve Seferîliğe Ait Hükümler*, İstanbul, 1985.

Ahmed b. Hanbel, *Musned*, Çağrı yay. İstanbul, 1992

Abdullah Kahraman, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, İstanbul, 2002.

Abdülaziz Bayındır, *Seferîlik ve Namazların Birleştirilmesi, (Seferîlik ve Hükümleri içinde)*, İstanbul, 1997.

Bedreddin Çetiner, *Kur'an'da Sefer, (Seferîlik ve Hükümleri içinde)* İstanbul, 1997.

el-Beyhakî, es-Sunenu'l-Kubrâ, Beyrut, Tsz.

Ebû Davud, Sunen, Çağrı yay. İstanbul, 1992

Ekrem Doğanay, *Müsâfir'in Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, Ankara-Tsz.

Halit Ünal, *Cem'*, DİA, VII/278.

M. Hayri Kırbaşoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Ankara-1997.

Malik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı yay. İstanbul, 1992

Nesâî, Sunen, Çağrı yay. İstanbul, 1992

Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, İstanbul, 2008.

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Kahire, 1415.

Tayâlisî, *Musned*, Beyrut, Tsz.

Yunus Apaydın, *Namaz*, (Heyet, *İlmihal*, İst.-1998 içinde), I/332-3.